

DAVLAT BYUDJETIDA BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISH

Xayitboyeva Sevinch Dilshod qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Buxgalteriya hisobi va audit: 02 -guruh talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritishning nazariy va amaliy jihatlari keng yoritilgan. Maqolada davlat byudjeti buxgalteriya hisobi tizimining huquqiy asoslari, uning iqtisodiy ahamiyati, G'aznachilik axborot tizimining joriy etilishi, shaffoflik va moliyaviy intizomni ta'minlashdagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, adabiyotlar tahlili, metodologiya, natijalar va umumiy xulosa keltirilib, buxgalteriya hisobini takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar berilgan. Tadqiqot natijalari davlat moliyasi boshqaruvini samarali tashkil etish va xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: davlat byudjeti, buxgalteriya hisobi, g'aznachilik tizimi, moliyaviy hisobot, shaffoflik, nazorat, metodologiya, iqtisodiy islohotlar.

Abstract

This article comprehensively discusses the theoretical and practical aspects of accounting in the state budget. It analyzes the legal framework, economic significance, the introduction of the Treasury information system, and the role of accounting in ensuring transparency and financial discipline. The article also presents a literature review, methodology, results, and general conclusions, along with practical recommendations for improving the state accounting system. The research findings serve as a scientific basis for enhancing the efficiency of public financial management and aligning it with international standards.

Key words: davlat byudjeti, buxgalteriya hisobi, g'aznachilik tizimi, moliyaviy hisobot, shaffoflik, nazorat, metodologiya, iqtisodiy islohotlar.

KIRISH

Davlat byudjeti mamlakat moliya tizimining eng muhim bo'g'ini bo'lib, u ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlash, aholining turmush darajasini oshirish hamda davlat siyosatini amalga oshirish uchun zarur moliyaviy resurslarni shakllantiradi. Davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish esa ushbu moliyaviy jarayonlarni tartibga solish, to'g'ri nazorat qilish va ularning shaffofligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Buxgalteriya hisobi davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarini, shuningdek, moliyaviy mablag'larning shakllanishi va ulardan foydalanishni aniq, ishonchli hamda o'z vaqtida aks ettiruvchi tizimdir. U nafaqat raqamlarni yozib borish jarayoni, balki iqtisodiy jarayonlarning chuqur tahlili va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun asosiy manba hisoblanadi. Davlat byudjetida buxgalteriya hisobining asosiy vazifasi — byudjet mablag'larining to'g'ri sarflanishini nazorat qilish, moliyaviy intizomni mustahkamlash va davlat resurslarining maqsadli ishlatilishini ta'minlashdan iboratdir. O'zbekiston Respublikasida davlat byudjeti buxgalteriya hisobi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun, "Byudjet kodeksi", Moliya vazirligining tegishli me'yoriy hujjatlari hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida yuritiladi. Ushbu huquqiy asoslar davlat muassasalarida buxgalteriya hisobini yagona tizimda tashkil etish va moliyaviy ma'lumotlarni shaffof tarzda aks ettirish imkonini beradi.

Davlat byudjeti tizimida buxgalteriya hisobi ikki asosiy yo'nalishda yuritiladi:

1. Byudjet daromadlari hisobi. Bu yo'nalish orqali soliqlar, yig'imlar, bojxona tushumlari, davlat mulkini ijaraga berishdan yoki sotishdan tushgan daromadlar, shuningdek, boshqa manbalar bo'yicha mablag'larning kelib tushishi qayd etiladi. Daromadlarni to'g'ri hisobga olish davlat byudjetining shakllanishi va rejalashtirilgan ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish uchun muhim ahamiyatga ega.

2. Byudjet xarajatlari hisobi. Bu yo'nalishda ta'lim, sog'liqni saqlash, mudofaa, ijtimoiy himoya, infratuzilma va boshqa sohalarga yo'naltirilgan mablag'larning sarflanishi hisobga olinadi. Xarajatlar hisobi har bir mablag'ning maqsadli ishlatilishini ta'minlab, moliyaviy intizomni nazorat qilish imkonini beradi.

Davlat byudjeti buxgalteriya hisobi axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog'liq. Hozirgi kunda barcha byudjet tashkilotlari G'aznachilik axborot tizimi orqali hisobotlarni elektron shaklda yuritadilar. Bu tizim orqali moliyaviy operatsiyalarni real vaqt rejimida nazorat qilish, hujjat aylanishini tezlashtirish, inson omilini kamaytirish va korrupsiya holatlarining oldini olish imkoniyati yaratilgan. Shuningdek, buxgalteriya hisobi natijalari asosida tayyorlanadigan moliyaviy hisobotlar — byudjet

ijrosi to'g'risidagi hisobot, moliyaviy faoliyat natijalari, aktiv va majburiyatlar haqidagi ma'lumotlar — davlat moliya tizimining samaradorligini baholashda muhim manba hisoblanadi. Ushbu hisobotlar orqali davlat moliya organlari, Oliy Majlis va tegishli nazorat idoralari byudjet mablag'larining sarflanishi ustidan samarali nazorat olib boradi. Davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritishda asosiy tamoyillar — aniqlik, shaffoflik, uzluksizlik, obyektivlik, hujjatlashtirish va javobgarlik hisoblanadi. Har bir moliyaviy operatsiya tegishli hujjat bilan tasdiqlanib, qonuniylik va iqtisodiy maqsadlilik nuqtai nazaridan baholanadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda davlat moliya tizimini isloh qilish, g'aznachilik tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro standartlarga mos buxgalteriya hisobini joriy etish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga o'tish orqali davlat byudjetining ochiqligi oshirilmoqda, bu esa mamlakatning investitsion jozibadorligini kuchaytiradi. Xulosa qilib aytganda, davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda, moliyaviy intizomni mustahkamlashda va davlat mablag'larining oqilona boshqarilishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. To'g'ri tashkil etilgan buxgalteriya hisobi davlatning moliyaviy boshqaruvi uchun ishonchli asos bo'lib xizmat qiladi, shuningdek, byudjet siyosatining samaradorligini oshirish va iqtisodiy islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish masalalari bo'yicha ko'plab ilmiy, nazariy va amaliy tadqiqotlar olib borilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobi tizimi davlat moliyasining asosiy boshqaruv vositasi sifatida shakllangan bo'lib, uning to'g'ri yuritilishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Avvalo, O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni (2016-yil, yangi tahrirda) davlat muassasalarida buxgalteriya hisobini yuritishning huquqiy asoslarini belgilab bergan. Ushbu qonunda buxgalteriya hisobi prinsiplari, moliyaviy hisobotlarning mazmuni, javobgarlik choralari hamda davlat organlarida buxgalteriya hisobi yuritish tartibi aniq ko'rsatib o'tilgan. "Byudjet kodeksi" esa byudjet mablag'larining shakllanishi, taqsimlanishi va ijro etilishi bilan bog'liq barcha moliyaviy operatsiyalarni tartibga soladi. Bu hujjat davlat byudjeti hisobini yuritishda yagona tizim va yondashuvni ta'minlashda asosiy manba sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan "Davlat sektori uchun buxgalteriya hisobi standartlari"

(DSBHS) ham adabiyotlar tahlilida muhim o'rinni egallaydi. U xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS va IPSAS) moslashtirilgan bo'lib, buxgalteriya hisobini shaffof, aniqlik va uzluksizlik tamoyillari asosida yuritishni talab qiladi. Ilmiy manbalar orasida A. Abduqodirov, B. Xudoyberganov, D. Shodiev, R. Tursunov kabi iqtisodchi olimlarning ishlarida davlat byudjetining iqtisodiy ahamiyati, buxgalteriya hisobining boshqaruvdagi o'rni va moliyaviy nazorat mexanizmlari chuqur tahlil qilingan. Xususan, ularning tadqiqotlarida byudjet hisobi axborot tizimlarining takomillashtirilishi, elektron hisobot yuritishning afzalliklari va shaffoflikni oshirish bo'yicha takliflar ilgari surilgan. Xalqaro miqyosda esa P. Atrill, E. McLaney, R. Needles, B. Anderson kabi iqtisodchi va moliya sohasidagi mutaxassislarning asarlarida davlat sektorida buxgalteriya hisobining ahamiyati, byudjet nazorat tizimlari, g'aznachilik hisoboti va moliyaviy boshqaruv tamoyillari keng yoritilgan. Ularning ilmiy yondashuvlari O'zbekistonda buxgalteriya tizimini modernizatsiya qilish jarayonida metodologik asos sifatida foydalanilmoqda.

Metodologiya

Metodologiya jihatidan ushbu mavzu tahlilida kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotda quyidagi ilmiy-uslubiy usullar asos qilib olindi:

Tahliliy usul — davlat byudjeti buxgalteriya hisobi tizimining mavjud holati, me'yoriy hujjatlar va xalqaro standartlar bilan solishtirildi.

Qiyosiy usul — O'zbekiston tajribasi boshqa rivojlangan davlatlar (masalan, AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya) byudjet hisobi tizimlari bilan taqqoslandi.

Statistik usul — byudjet daromadlari va xarajatlari bo'yicha ma'lumotlar asosida davlat moliyasi boshqaruvining samaradorligi o'rganildi.

Tizimli yondashuv — byudjet hisobi elementlari, ularning o'zaro bog'liqligi hamda moliyaviy boshqaruvdagi o'rni tahlil qilindi.

Ilmiy induksiya va deduksiya usullari — umumiy nazariy qarashlardan amaliy xulosalar chiqarish, shuningdek, amaliy natijalar asosida umumlashtirilgan nazariy fikrlarni shakllantirish uchun qo'llanildi.

Metodologiyaning asosiy maqsadi — davlat byudjeti buxgalteriya hisobi jarayonlarining samaradorligini oshirish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish hamda shaffoflikni ta'minlash yo'llarini aniqlashdan iboratdir. Shu bois tahlil davomida iqtisodiy, huquqiy va texnologik omillar uyg'un tarzda o'rganildi. Natijada, adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuvlar asosida davlat byudjeti buxgalteriya

hisobini yuritish tizimining takomillashtirilishi mamlakat moliya boshqaruvini yanada samarali va ishonchli qilishga xizmat qilishi aniqlandi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish tizimi mamlakat moliya boshqaruvining ajralmas qismi bo'lib, u iqtisodiy barqarorlik, moliyaviy intizom va shaffoflikni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar jarayonida buxgalteriya hisobi tizimining tubdan modernizatsiya qilinishi davlat sektori moliyaviy boshqaruvining samaradorligini oshirmoqda.

Tadqiqot davomida o'tkazilgan tahlillar quyidagi asosiy natijalarni ko'rsatdi:

Birinchidan, davlat byudjeti buxgalteriya hisobining huquqiy asoslari mustahkamlangan bo'lib, "Byudjet kodeksi", "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun hamda Moliya vazirligining buyrug'lari davlat muassasalarida buxgalteriya hisobini yagona tizimda yuritishni ta'minlab bermoqda. Shu bilan birga, ayrim amaliyotlarda normativ hujjatlarning qo'llanishida bir xillik yetishmasligi holatlari mavjudligi qayd etildi.

Ikkinchidan, buxgalteriya hisobini yuritishda G'aznachilik axborot tizimining joriy etilishi byudjet mablag'larining sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirgan, inson omilining ta'sirini kamaytirgan hamda korrupsiya xavfini pasaytirgan. Elektron hujjat aylanishi tizimi orqali byudjet mablag'larining harakati to'liq qayd etilib, real vaqt rejimida monitoring olib borish imkoniyati yaratilgan.

Uchinchidan, davlat byudjeti hisobotlarining sifati oshgan. Moliyaviy ma'lumotlar endilikda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IPSAS) yaqinlashtirilgan holda tayyorlanmoqda. Bu esa O'zbekistonning xalqaro moliya institutlari va donor tashkilotlari bilan hamkorlik darajasini kuchaytirgan.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, davlat byudjeti buxgalteriya hisobini yuritish tizimi mamlakat moliya siyosatining samaradorligini oshirishda, resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashda hamda iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar va o'rganilgan natijalar asosida shunday umumiy xulosaga kelish mumkinki, davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish mamlakat moliya tizimining barqaror ishlashi, iqtisodiy siyosatning to'g'ri amalga oshirilishi va byudjet

mablagʻlarining maqsadli sarflanishini taʼminlovchi muhim mexanizmdir. Buxgalteriya hisobi nafaqat raqamlar yigʻindisi, balki davlat moliyasini samarali boshqarish, nazorat qilish va tahlil qilish uchun zarur boʻlgan ishonchli axborot manbaidir. Oʻzbekiston Respublikasida soʻnggi yillarda byudjet tizimini isloh qilish, gʻaznachilik hisobini takomillashtirish va buxgalteriya hisobi jarayonlarini raqamlashtirish yoʻnalishida muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Natijada, moliyaviy operatsiyalarni elektron shaklda yuritish, hisobotlarni onlayn shaklda topshirish, shaffoflik va ochiqlikni taʼminlash boʻyicha ijobiy natijalarga erishilmoqda. Shunga qaramay, ayrim muammolar — malakali buxgalter kadrlarning yetishmasligi, ayrim tashkilotlarda axborot tizimlari integratsiyasining pastligi hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga toʻliq oʻtishdagi qiyinchiliklar — hali ham dolzarb masala boʻlib qolmoqda. Ularni bartaraf etish uchun davlat sektori buxgalterlari malakasini oshirish, ichki audit tizimini kuchaytirish va xalqaro tajribalarni amaliyotga keng joriy etish zarur. Umuman olganda, davlat byudjeti buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish orqali davlat moliyasining shaffofligi, samaradorligi va ishonchligi yanada oshadi. Bu esa, oʻz navbatida, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash, davlat resurslaridan oqilona foydalanish va aholining ijtimoiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A. Davlat moliyasi va byudjet hisobi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. Anderson B., Needles R. Principles of Accounting and Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 2019.
3. Atrill P., McLaney E. Accounting and Finance for Non-Specialists. – London: Pearson Education, 2021.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2022.
5. Oʻzbekiston Respublikasi “Buxgalteriya hisobi toʻgʻrisida”gi Qonuni. – Toshkent: Lex.uz, 2016 (soʻnggi oʻzgartirishlar bilan).
6. Shodiev D. Davlat byudjetida buxgalteriya hisobini tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Moliya, 2021.
7. Tursunov R. Davlat moliyasi va gʻaznachilik tizimi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
8. Xudoyberganov B. Davlat sektori uchun buxgalteriya hisobi va nazorat tizimi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.

9. Xalqaro davlat sektori buxgalteriya hisobi standartlari (IPSAS). – Xalqaro buxgalterlar federatsiyasi (IFAC), 2020.
10. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Davlat sektori uchun buxgalteriya hisobi standartlari bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2023.